

MODUL-BLOK SİSTEMİ ÜZRƏ KADRLARIN HAZIRLANMASI, YENİDƏN HAZIRLANMASI VƏ İXTİSASLARININ ARTIRILMASI İLƏ BAĞLI TÖVSIYƏLƏR

Rəsul Əsgərov,

Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutunun
Elmi-pedaqoji tədqiqatlar mərkəzinin böyük elmi məsləhətçisi,
Əməkdar müəllim
e-mail: resul1940@mail.ru

Son zamanlar ölkəmizdə uğurla həyata keçirilən layihələrdən biri də Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi ilə Avropa İttifaqının birgə həyata keçirdiyi “Bacarıqların proqnozu və işçi qüvvəsinin planlaşdırılması sahəsində Azərbaycan Respublikası Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyinin potensialının gücləndirilməsi” layihəsidir. Layihənin əsas məqsədi əmək bazarının və bacarıqlarının dinamikasının gözlənilməsi və təhlili üçün funksional sistemin yaradılması, yeni iş axını, prosedurlara uyğun olaraq prioritet sektorlara və peşələrə istiqamətləndirilmiş peşə və kvalifikasiya standartlarının hazırlanmasıdır. Layihə çərçivəsində bugünədək 220-dən artıq ixtisasın peşə və kvalifikasiya standartı hazırlanmış, müvafiq sahə komissiyalarında müzakirə olunaraq təsdiq edilmişdir.

Sözügedən layihə çərçivəsində hazırlanmış yeni standartlar əsasında işsiz vətəndaşların peşə hazırlığı və əlavə təhsil kurslarına cəlbinin təşkili üçün nəzərdə tutulan ixtisasların Beynəlxalq Əmək Təşkilatının (BƏT) modul metodologiyası əsasında hazırlanmış müvafiq təhsil proqramları üzrə bilik və bacarıqların verilməsi də yer almışdır. Bu sənədlər paketlərinin hazırlanmasında məsləhətçi ekspert kimi məqalə müəllifi də iştirak etmişdir.

Modul tipli kurikulumların tətbiqini zəruri edən səbəblər:

- iqtisadiyyatda baş verən qloballaşma;
- əmək bazarında baş verən sürətli dəyişkənlik;
- əmək bazarında rəqabətin güclənməsi;
- yeni tələblərə cavab verən işçi heyətin çevik hazırlanma sisteminin yaranması;
- çevik təlim proqramlarının hazırlanmasına ciddi ehtiyacın olması;

İxtisasın BƏT-in modul metodologiyası əsasında hazırlanmış təhsil proqramını digər modul proqramlarından fərqləndirən əsas üstün cəhətlər aşağıdakılardır:

- təlimin fərdiləşdirilməsi;
- modul bloklarının təlim elementləri vasitəsilə mənimsənilməsi;
- təhsiləlinin bilik və bacarıq imkanlarından asılı olaraq fərdi təlim tempi;
- qoyulmuş məqsədin nailiyyətinə daimi nəzarət, dinləyicilərin bilik və bacarıqlarına birmənalı qiymət kriteriyası;
- hər bir dinləyicinin təlim mövzusunun formalaşdırılmasından əvvəl qazanılmış bilik və bacarıqların səviyyəsinin nəzərə alınması (uçotu);
- nəzəri materialın optimal miqdarı çərçivəsində fəaliyyətə (təcrübəyə-praktiki işə) istiqamətləndirilmiş əmək vərdislərinin formalaşdırılması;
- modul bloklarının müəyyən dəstinin mənimsənilməsi.

sənilməsindən sonra təlimi dayandırmaq imkanı və s.

BƏT-in modul metodologiyası əsasında hazırlanmış modul təlimi paketi üzrə kadr hazırlığının təşkili sahəsində ehtiyacları nəzərə alaraq, təhsilverənlər (peşə təhsili müəssisələrinin rəhbər və mühəndis-pedaqoji işçiləri, müəllimlər, istehsalat təlimi ustaları) üçün bəzi metodiki tövsiyələrin verilməsinə cəhd göstərilmişdir. BƏT-in modul metodologiyası əsasında hazırlanmış modul tədris materialları paketi ilə təlimə başlayarkən təhsilverənlər bilməlidir ki, bu metodologiya ilə kadrların peşə hazırlığı və əlavə təhsil sistemi ümumtəhsil məktəblərində və ya digər tədris müəssisələrində tədris prosesinin təşkilinin formalarından fərqlidir. Modul təlimi həm təsdiq olunmuş ümumi, həm də təhsilalanların müəyyən xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla, fərdi tədris proqramları əsasında aparılır və təhsilalanların hər birinin tədris prosesində, həmçinin bundan əvvəl əldə etdiyi bilik və bacarıqlarını, əmək vərdişlərini üzə çıxartmağa, təlim prosesində onu daha da təkmilləşdirməyə imkan yaradır.

BƏT-in modul təlimi zamanı əsas diqqət müəyyən istehsalat tapşırığının yerinə yetirilməsi üçün lazım olan əmək vərdişlərinin formalaşdırılmasına, həmçinin də tədris olunan peşənin (işin növünün), ixtisasın peşə və kvalifikasiya standartlarında nəzərdə tutulan işin görülməsi üçün lazımi həcmdə nəzəri biliklərin mənimsənilməsinə yönəldilir.

Modul təlimi sistemi təhsilverənə tədris prosesinin təşkilinin formalarının seçimi üçün geniş imkanlar yaradır. Bu həm qrup tərkibində, həm də müstəqil şəkildə təlim materiallarının üzərində iş, eyni zamanda həm təhsil müəssisəsində, həm də təhsilalanlar üçün rahat olan vaxtda və yerdə, həmçinin də açıq və ya distant təhsil formasında ola bilər. Təlimi aparan pedaqoji işçi təhsilalanın məsləhətçisi və köməkçisi (fasilitator) rolunu oynayır.

Modul bloku dəqiq başlanğıcı və sonu olan, bir qayda olaraq, sonrakı mərhələlərdə daha kiçik hissələrə bölünməyən istehsalat tapşırığı, peşə və ya ixtisas çərçivəsində hər hansı işin məntiqi və məqbul hissəsidir. Modul blokunun yerinə yetirilməsinin nəticəsi istehsal olunmuş əmtəə, göstərilən xidmət və qəbul edilmiş qəti qərar ola bilər.

Tədris proqramı modul təlimi metodikasına uyğun hazırlanır və tələbənin gələcək peşəkarlıq

fəaliyyətinin sistemli təhlilinə əsaslanır. Peşə hazırlığı proqramı müstəqil modul bloklarından ibarətdir.

Modul bloklarının məcmusu **Əmək Vərdişləri Moduludur (ƏVM)**. Bu modul bloku şəkildə icraçıya təqdim olunan işə qoyulan tələbin xarakteristikasıdır. Əmək vərdişləri modulu modul bloklarının məcmusu şəkildə konkret peşə və ya iş çərçivəsində həyata keçirilən peşə fəaliyyətinin strukturlaşdırılmış məzmunudur. Modul sistemində əsas didaktik material təlim elementidir.

Təlim elementi müəyyən praktiki bacarıqların və nəzəri biliklərin mənimsənilməsi üçün müəllimin rəhbərliyi altında tədris və ya özünü-tədris məqsədi ilə istifadə olunan müstəqil təlim vəsaitidir. Təlim elementi bir və ya bir neçə yaxın əmək vərdişlərinin və təlim materiallarının ayrılmaz hissəsini təşkil edir. Təlim elementinin təlim vasitəsi funksiyasından daha çox iş funksiyası olması diqqəti çəkir. Çünki həm işə-götürən, həm də işçi (işaxtaran, işsiz vətəndaş) üçün çox vacib məsələ görülməli işi yüksək səviyyədə bacarmaqdır. Təlim elementi bu problemin həllində yeganə açardır.

Modul təlimi texnologiyasında təlim elementlərinin 6 kateqoriyası mövcuddur:

1. Əməyin təhlükəsizliyi. Bu kateqoriyadan olan təlim elementində işçi necə özünə və iş kollektivinin digər üzvlərinə zərər vermədən, təhlükəsiz şəkildə işi görməyə, həmçinin bədbəxt hadisələr zamanı necə hərəkət etmək lazım olduğuna dair lazımi məlumatları əldə edə bilər.

2. Fəaliyyət. Əməliyyatların yerinə yetirilmə texnologiyasına dair məlumatı əks etdirən təlim elementlərinin əsas kateqoriyasıdır. Əməliyyatlar peşəyə uyğun əmək vərdişlərinə yiyələnmək üçün çox vacib hesab olunur. Təlim elementində əks olunan bütün əməliyyatları yerinə yetirərkən, həmçinin paketə daxil olan digər təlim elementlərində əks olunan məlumatları öyrənərkən tələbə işi düzgün və yüksək keyfiyyətlə yerinə yetirməyi bacaracaq, bunun üçün lazım olan bilik və bacarıqları əldə edə biləcəkdir.

3. Nəzəri informasiya. Texnoloji proseslərin mahiyyətini və xüsusiyyətlərini, praktiki fəaliyyət üçün işə zəruri sayılan, onun tərif və anlayışlarını başa düşmək üçün bu kateqoriyadan olan təlim elementində müəyyən nəzəri məlumatlar əks olunmuşdur.

4. Təsviri (qrafik) informasiya (xətlərin oxunması). Bu kateqoriyadan olan təlim elementləri texniki-peşə paketlərinin tərkibinə daxildir, xətlənməsi isə işlərin görünməsi üçün çox mühüm hesab olunur. Məsələn, metal emal etmə, tikinti və s. bu kimi təlim elementlərində çertyojun oxunması, eskizlərin yerinə yetirilməsi qaydalarına, xətlərdə və sxemlərdə olan mənalarla dair məlumatlar verilir.

5. Materiallara, tərkib hissələrinə və üsullara dair texniki məlumatlar. Bu kateqoriyadan olan təlim elementlərində işlənəcək materialların xüsusiyyətləri, tərkib hissələri, üsulları, həmçinin ikinci kateqoriyalı təlim elementlərində əks olunan və iş görülərkən istifadə olunan müxtəlif vasitələr təsvir olunur.

6. Alət, avadanlıq, mexanizm və maşınlarla dair texniki məlumatlar. Bu kateqoriyadan olan təlim elementlərində iş görülərkən istifadə olunan alət və avadanlıqlarla işləmə prinsiplərinə və quruluşuna dair məlumatlar əks olunur, istifadə qaydaları isə ikinci kateqoriyalı təlim elementlərində göstərilir.

Hər bir təlim elementinin strukturunda aşağıdakı məlumatlar əks olunur:

- tədrisin dəqiq ifadə olunmuş məqsədi;
- zəruri avadanlıq, material və köməkçi vasitələrin siyahısı və miqdarı;
- əlaqəli təlim elementlərinin siyahısı;
- şəkillərlə müşayiət olunan tədris mətni;
- tədris elementlərinin mənimsənilməsinin yoxlanılması məqsədi ilə təqdim olunan yoxlama sualları (test tapşırıqları);
- yoxlama üçün praktik tapşırıqlar.

Tədris prosesini başlamazdan əvvəl təhsil verən:

- təqdim olunan təlim paketinin məzmunu ilə ətraflı tanış olmalı;
- təlim elementlərini diqqətlə öyrənməli, onların strukturuna, yoxlama sualları və yoxlama tapşırıqlarının tədrisin məqsədlərinə uyğunluğuna diqqət yetirməli;
- təlim-tədris yerini hazırlamalı;
- tədris prosesi üçün zəruri olan avadanlıqların, alətlərin mövcudluğunun saz olmasını yoxlamalı;
- tələbənin bilik və bacarıqlarını, lazımi vərdişlərini aşkarlamaq, qiymətləndirmək məqsədi ilə ilkin testləşdirmə həyata keçirməlidir.

İlkin testləşdirmənin nəticələrinə əsasən, təlim prosesinin başlanğıcında zərurət olarsa, tələbələr üçün fərdi modul proqramı hazırlanıb tərtib oluna bilər. Testləşdirmə tələbənin seçdiyi peşəyə uyğun bilik və bacarığını müəyyən edərək, onun üçün məqbul hesab edilən təlim materiallarını seçməyə imkan verəcəkdir.

İlkin testləşdirmənin aşağıdakı ardıcılıqla keçirilməsi tövsiyə olunur:

- təhsilverən tələbəni modul blokları çərçivəsində görülməli işlərlə tanış edir;
- tələbəyə “Modul bloklarının seçimi cədvəli” təqdim edilir və tələbə bildiyi, bacardığı və öyrənməyə ehtiyacı olmadığı modul bloklarını və təlim elementlərini qeyd edir;
- təhsilalan qeydlərini dəqiq yoxlamaq məqsədi ilə cədvələ qeyd etdiyi təlim elementlərinə dair yoxlama sualları və tapşırıqları verir;
- tələbənin müvəffəqiyyətlə icra etdiyi yoxlama sualları və praktiki tapşırıqlarının təlim elementləri onun fərdi tədris proqramından çıxarılır.

İlkin testləşdirmənin nəticəsinə uyğun olaraq, müəllim (istehsalat təlimi ustası) tələbə üçün seçdiyi peşəni və ya işin növünü mənimsəməsi məqsədi ilə fərdi tədris proqramından, təlim elementləri komplektindən, onların mənimsənilməsi ardıcılığına uyğun olaraq zəruri alətlərdən və ləvazimatlardan ibarət tədris materialları hazırlayır.

Fərdi tədris proqramlarında tədris və təlim yerlərinin mövcudluğundan, alətlərlə təchizatından asılı olaraq müdavimlər qrupu təşkil edilir. Təlim-tədris yerləri tədris proqramının tələblərinə müvafiq olaraq təchiz edilməli, əməyin mühafizəsi və təhlükəsizlik texnikası qaydalarına uyğun olmalı, hər bir tələbənin tədris prosesində zəruri vərdişlərə yiyələnmələri təmin edilməlidir.

İlk tədris günü müəllim (istehsalat təlimi ustası) aşağıdakıları həyata keçirməlidir:

- tələbələri tədrisin başlanması münasibəti ilə təbrik edərək onları tədris proqramının məzmunu və məqsədləri ilə tanış etməli;
- hər tələbəyə “Tələbələr üçün təlimat”ı təqdim etməli, onlara təlimatla tanış olmaları üçün kifayət qədər (10-15 dəqiqə) vaxt ayırmalı və təlimatın məzmununu müzakirə etməli;
- tələbələr proqram üzrə tədrisin xüsusiyyətləri ilə tanış edilməli (burada diqqət tələ-

bənin təlim elementlərini öz sərbəst tempi ilə öyrənməsinə, müəllimin isə bu işdə ona yardımçı ola biləcəyinə yönəldilməlidir);

– tələbələr təlim elementlərinin mənimsənilməsi ardıcılığı, mənimsənilmənin nəzarəti qaydaları ilə tanış etməli;

– tələbələr tədris elementlərinin kateqoriyalar üzrə qruplaşması prinsipi ilə tanış etməli, “02”-“fəaliyyət” kateqoriyası üzrə təlim elementlərinin öyrənilməsi xüsusiyyətlərini izah etməli və bu zaman texniki təhlükəsizlik qaydalarına riayət olunmasını xüsusi vurğulamalı;

– tədris kabinetlərində, təlim stansiyalarında alət, avadanlıq və cihazların verilmə, yerləşdirmə, saxlanma qaydaları izah edilməli;

– təlim prosesində zəruri hallarda tələbələrə xüsusi geyim verilməsi təmin olunmalıdır.

Tədris fərdi qaydada iş yerində və ya təlim stansiyalarında həyata keçirilir. Təlim elementləri onların mənimsənilməsinin məntiqi ardıcılığına (işin yerinə yetirilməsi xüsusiyyəti tələb etdiyi hallarda) uyğun olaraq həyata keçirilir. Nəzərə alınmalıdır ki, hər bir tələbə təlim elementlərini sərbəst, öz tempinə uyğun olaraq öyrəndiyi üçün qrup halında məşğələlər zamanı bir neçə təlim elementinin də mənimsənilməsi mümkündür. Yadda saxlamaq lazımdır ki, tələbə “02”-“fəaliyyət” kateqoriyası üzrə təlim elementlərinin öyrənilməsinə, yalnız “01”-“əməyin təhlükəsizliyi” kateqoriyası üzrə təlim elementlərinin öyrənilməsindən sonra başlaya bilər.

Müəllim (istehsalat təlimi ustası) yalnız tələbənin təlim elementlərini sərbəst şəkildə öyrənməsinə nəzarəti həyata keçirir, yalnız mənimsənilmə prosesində və işlərin yerinə yetirilməsi zamanı hər hansı bir çətinlik yaranarsa, tələbəyə kömək etməlidir. Odur ki, müəllim nəzəri biliklərlə yanaşı, həmin peşə üzrə praktiki bacarığa da malik olmalıdır ki, tədris prosesində zəruri əməliyyatların həyata keçirilməsini nümayiş etdirə bilsin. Hər bir təlim elementinin mənimsənilməsindən sonra tələbə, təlim elementinin sonunda verilmiş yoxlama suallarını və yoxlama tapşırıqlarından ibarət olan mənimsənilmənin yoxlanılması testindən keçməlidir. Əgər tələbə yoxlama suallarının hamısına düzgün cavab vermişdirsə, praktiki tapşırıqların yerinə yetiril-

məsinə keçə bilər. Əks halda, müəllim tələbəni həmin təlim elementinin təkrar mənimsənilməsinə yönəldir. Yoxlama tapşırığı tələbə tərəfindən sərbəst və müəllimin nəzarəti altında yerinə yetirilir. Tələbə yoxlama tapşırığını müvəffəqiyyətlə yerinə yetirdikdə növbəti təlim elementinin öyrənilməsinə keçir, əks halda o, həmin təlim elementini yenidən mənimsəməlidir.

Hər bir modul blokunun təlim elementlərinin öyrənilməsindən sonra tələbə **aralıq qiymətləndirilmə testindən** keçməlidir. Aralıq qiymətləndirilmə testi modul blokuna aid təlim elementlərinin mənimsənilməsinin yoxlanılması baxımından ən vacib suallardan və praktiki tapşırıqlardan ibarətdir. Onların yerinə yetirilməsi tələbə tərəfindən zəruri praktiki bacarıqların və biliklərin əldə edilməsini nümayiş etdirir. Aralıq qiymətləndirilmə testinin aparılması və nəticələrinə dair qərarların qəbul edilməsi təlim elementlərinin mənimsənilməsinin yoxlanılmasında olduğu kimidir.

Yuxarıda qeyd olunan yoxlama əməliyyatlarının həyata keçirilməsinin nəticələrinə uyğun olaraq, müəllim tələbələr tərəfindən təlim elementlərinin mənimsənilməsinin təhlilini həyata keçirir və tələbələr tərəfindən çətin mənimsənilən təlim elementlərini müəyyən edir, çətin mənimsənilmənin səbəbini müəyyən edərək aradan qaldırmağa çalışır. Bununla yanaşı, tələbələr tərəfindən tədris materiallarının tam mənimsənilməsindən sonra təlim prosesinin sonunda müdavimlərin bilik və bacarıqlarının qiymətləndirilməsi üçün **yekun qiymətləndirilmə testi** və praktiki tapşırıqların icrası həyata keçirilir.

Yekun qiymətləndirilmənin həyata keçirilməsi üçün müəllim aşağıdakıları yerinə yetirməlidir:

– tələbələr bütün zəruri material, alət və avadanlıqlarla təchiz etməli;

– tələbələrin suallara başqalarının köməyi olmadan, sərbəst şəkildə cavab verməsinə, yoxlama tapşırıqlarının işin ardıcılığına, istehsalat tapşırığına təhlükəsizlik qaydaları gözlənilməklə həyata keçirilməsinə nəzarət etməli;

– praktiki tapşırıqların yerinə yetirilməsi zamanı çətinlik yaranarsa, müdavimlərə müvafiq məsləhətlər verməlidir.